

21. Закон України «Про фінансовий лізинг».
22. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств».
23. Газман В. Д. Лізинг: теорія, практика, коментарії / В. Д. Газман – М., 1997.

Надійшла до редколегії 18.05.10

УДК 657.222:336.717.16

Л. М. Єріс

Українська академія банківської справи Національного банку України

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ЯКОСТІ АКТИВІВ БАНКУ

Фінансовий стан банківської установи значною мірою залежить від якості її активів. Як показала криза 2008–2009 років, банки, що мали якісні активи, і перед усім якісний кредитний портфель, як основної складової активів банку, змогли подолати вплив зовнішніх негативних чинників, пов'язаних із світовою фінансовою кризою, і успішно розвиваються. Розглянуто основні методичні підходи щодо оцінки якості його активів і визначені основні чинники, що впливають на якість активів банку.

Ключові слова: банківська установа, якість активів банку, прибутковість активів; ризиковість активів, система показників.

Финансовое состояние банковского учреждения в значительной степени зависит от качества его активов. Как показал кризис 2008–2009 годов, банки имеющие качественные активы, и, прежде всего, качественный кредитный портфель, который является основной составляющей банковских активов, смогли преодолеть негативное влияние внешних факторов и успешно развиваются. Рассмотрены основные методические подходы определения качества активов банка и определены основные факторы, влияющие на качество активов банка.

Ключевые слова: банковское учреждение; качество активов банка; прибыльность активов; рискованность активов; система показателей.

The financial state of bank учреждения in a значительной degree depends on quality of his assets. A yak showed a crisis 2008–2009 years, jars having high-quality assets, and foremost high-quality credit brief-case which is the basic constituent of bank assets, were able to overcome negative influence of external factors and develop successfully. In the article basic methodical approaches of determination of quality of assets of bank of are considered basic factors.

Key words: bank establishment, quality of assets of bank; profitability of assets; system of indexes; problem bank.

Актуальність проблеми. Оцінка якості активів банку є однією з найскладніших проблем фінансового менеджменту, яка ще ґрунтовно не досліджена сучасною економічною теорією.

Перевірка та аналіз активів банку відноситься до найбільш тривалої і важливої стадії аналізу діяльності. Це пояснюється тим, що якість активів значною мірою обумовлює ліквідність та платоспроможність банку і, в кінцевому рахунку, його надійність. Якщо банк має якісні активи, то навіть при мінімальному розмірі власного капіталу він може стабільно і ефективно функціонувати.

Ситуація в банківській системі України залишається досить складною: спостерігається низька кредитна активність банків, значна частина збиткових банків, і, що головне, низька якість банківських активів. За оцінкою аналітиків, Україна знаходиться в групі банківських систем з поганими активами, з їх відсотковою кількістю 35–50 %.

У зв'язку з цим актуальним стає дослідження основних методичних підходів щодо аналізу та оцінки якості активів банку і визначення напрямків їх підвищення.

Аналіз останніх наукових публікацій. Вітчизняні фахівці з банківського менеджменту й аналізу приділяють багато уваги розробці методики оцінки якості активів банку, однак комплексного підходу до розглянутої проблеми не має [1, 2, 3].

Розглянемо визначення поняття актив і портфель активів.

Актив – будь-який об'єкт бухгалтерського обліку, право контролю якого закріплене за банком, що дає дохід; може бути обмінений на інший об'єкт, який, у свою чергу, даватиме дохід банківській установі, або дозволяє банку здійснювати свої операції [2].

Портфель активів – це досить нове для української банківської практики поняття. Під *портфелем активів* ми будемо розуміти сукупність однорідних портфельів: кредитного, інвестиційного, торговельного й т. п. Тобто це сумарні активи банку, які згруповані в різні портфелі за ознакою однорідності, а разом являють собою портфель активів.

Аналіз активів банку здійснюється за наступними напрямками:

- загальний аналіз активів банку (кількісний аналіз);
- якісний аналіз активів банку.

Загальний аналіз усіх активів банку повинен проводитися в такій послідовності:

1. Виявлення динаміки зміни загального обсягу активів банку і зміни окремих його статей. Таке дослідження необхідно для того, щоб виявити основні тенденції зміни активів, які будуть простежуватися в аналізованому банку.

Збільшення загального обсягу активів банку свідчить про активний розвиток банківської установи.

Збільшення загального обсягу активів банку вважається позитивним якщо це призводить до:

- розширення спрямованості вкладень коштів банку (розвиток нових для банку видів активних операцій);
- розширення спектра клієнтів, що обслуговуються в банку,
- зростання банківського прибутку, а, отже, і ефективності банківської діяльності в цілому;
- збільшення розміру майна банку. Однак надмірне використання ресурсів банку для збільшення основних засобів може призвести до погіршення ліквідності та платоспроможності банку.

Збільшення загального обсягу активів банку може вважатися і негативним явищем якщо це обумовлено:

- збільшенням розміру низкодохідних активів і активів, що не приносять дохід;
- збільшенням обсягу ризикових активів (наприклад, за рахунок росту обсягів ризикових кредитних вкладень, або вкладень у високоризикові цінні папери);
- ростом дебіторської заборгованості банку й, головним чином, проблемної і простроченої заборгованості.

Темпи росту загального обсягу активів банку потрібно порівняти з темпами росту активів у цілому по банківській системі. Якщо темпи росту активів банку перевищують темпи росту активів у цілому по банківській системі, то це є свідченням того що сегмент, якій займає даний банк на ринку банківських послуг збільшується.

З метою визначення причин зміни активів банку варто виявити ті групи активів, темпи приросту або зниження яких виявилися максимальними в аналізо-

ваному періоді. Особливо це стосується груп активів з найбільшими частками у структурі.

2. Вивчення складу і структури активів банку. Склад і структура банківських активів дозволяє виявити спрямованість діяльності банків і визначити основні фактори їхнього росту або зниження.

Таким чином, для визначення основних напрямків діяльності комерційного банку необхідно розглянути й дати оцінку структури активів його балансу.

Ціль аналізу структури активів банку полягає у виявленні достатності рівня диверсифікованості активних операцій банку і оптимальності їхньої структури; попередньому визначенні ступеня залежності банку від розвитку зовнішньої ситуації на різних сегментах ринку банківських послуг і продуктів, а також від загальноекономічних і регіональних тенденцій.

Диверсифікованими будуть активи банку, які рівномірно розміщені в різних напрямки. Недиверсифікованими – активи, у структурі яких яка-небудь одна із груп буде займати більше 50 %. Диверсифікованість, як інструмент зниження банківських ризиків є дуже важливою характеристикою діяльності банку, тому що тільки наявність різних напрямків вкладень ресурсів у структурі може вберегти банк від системних і ринкових ризиків.

Важливим у процесі проведення аналізу рівня диверсифікації активів є розрахунок коефіцієнта концентрації (K_K) якій розраховується за формулою

$$K_K = \frac{A_I}{\sum A_I},$$

де A_I – певна група активів; $\sum A_I$ – сукупні активи.

Чим більша величина коефіцієнта концентрації певної групи активів, тим більш ризиковою вважається діяльність банку.

За методикою Л. Ф. Сухової оптимальною вважається наступна структура активів банку [3]:

- високоліквідні активи, в числі яких – залишки коштів у касі, всі кошти на кореспондентських рахунках – коефіцієнт концентрації близько 0,3;
- надані кредити – $K_K = 0,4$;
- всі вкладення в цінні папери – не більше $K_K = 0,10 - 0,12$;
- основні кошти й нематеріальні активи – $K_K = 0,17 - 0,18$;
- Інші активи – K_K не більше 0,02 – 0,03.

У цілому за величиною коефіцієнта концентрації можна зробити наступні висновки:

1. Якщо в аналізованому банку спостерігається ріст коефіцієнта концентрації групи «Високоліквідні активи», то можна зробити висновок про те, що банк, дотримуючись обережної політики ведення діяльності, зберігає свою миттєву ліквідність, але втрачає прибутковість операцій.

2. У випадку, якщо спостерігається збільшення значення коефіцієнта концентрації групи «Кредити та заборгованість клієнтів», то це свідчить про те, що, поперше, даний банк розширяє свою кредитну діяльність; по-друге, ступінь ризикованості банківських операцій збільшується в результаті зниження диверсифікованості активів.

3. У випадку, якщо зростає значення коефіцієнта концентрації групи «Основні засоби та нематеріальні активи», можна зробити висновок про те, що банк розміщає свої кошти в низьколіквідні, недоходні активи, що, безумовно, позначиться на рівні прибутковості його операцій. Дані вкладення в банку є непродуктивним активом, тому їхня питома вага в загальному обсязі активу не повинна перевищувати 20 %. Однак слід зазначити, що вкладення подібного роду банку необхідні для підтримки свого іміджу на ринку. Значні вкладення такого роду поясню-

ються тим, що банківська послуга нематеріальна, тобто невловима за своєю природою, і для залучення споживача дуже важливі вкладення в будинки банку, його внутрішнє й зовнішнє оформлення, у продукцію рекламного характеру й т. п.

4. При оцінці частки портфеля цінних паперів у загальному обсязі активів банку, потрібно звернути увагу на його якість. Якщо відбувається збільшення обсягу портфеля цінних паперів і його частки в загальному обсязі активів банку за рахунок високоліквідних державних цінних паперів, то це є свідченням поліпшення диверсифікації активних операцій банку і зниження рівня ризикованості в діяльності банку. Якщо обсяг портфеля цінних паперів збільшується за рахунок високо ризикових корпоративних цінних паперів, то це, навпаки, приводить до зниження якості активів банку і підвищення ризикованості банку.

Якість активів банку визначається їхньою ліквідністю, обсягом ризикових активів, складом і структурою недоходних активів, загальним обсягом і часткою активів, що приносять дохід. На нашу думку, висока якість активів визначається такими умовами:

- повною зворотністю будь-якого активного фінансового інструмента в строки, що обговорені договором;

- одержанням доходів від будь-якого активного фінансового інструмента у вигляді відсотків, дивідендів та інших доходів.

Потрібно зазначити, що якість активів перебуває у прямій залежності від доцільності й оптимальності їхньої структури, рівня диверсифікації операцій, від обсягу активів з різними ознаками проблемності.

Таким чином, метою аналізу якості активів є, насамперед, визначення їх «життєздатності», а також оцінка рівня прибутковості, ризикованості й ліквідності.

Основними завданнями аналізу якості активів банку є:

- визначення напрямків оптимізації якості активів банку з позиції ризикованості, ліквідності й прибутковості;

- визначення ступеня збалансованості активів банку по ступені ліквідності;

- аналіз і оцінка активів банку з погляду їхньої відповідності вимогам доходності та прибутковості.

- оцінка рівня ризикованості активів;

- виявлення й оцінка факторів, що впливають на якість активів банку;

- виявлення впливу проблемних активів на якість усіх активів та ін.

Основні напрямки аналізу якості активів банку можна представити в такий спосіб:

І. Аналіз і оцінка активів банку з погляду їхньої відповідності якісним вимогам ліквідності, що дозволить оцінити можливість банку швидко й без втрат перетворити свої активи в грошову форму.

Аналіз активів з погляду їхньої ліквідності можна представити в такий спосіб:

1. Вивчення складу активів по ступені ліквідності.

У процесі аналізу активів банку з погляду їхньої відповідності якісним вимогам ліквідності спочатку здійснюють угруповання активів по ступені ліквідності, при якій виділяють групи високоліквідних і ліквідних активів, а також активів довгострокової ліквідності.

2. Визначення питомої ваги високоліквідних активів у загальній сумі активів банку і розрахунок коефіцієнту співвідношення суми високоліквідних активів і доходних активів банку, якій показує, скільки гривень високоліквідних активів приходить на гривню доходних активів банку і розраховується за формулою

$$K_{в.а} = \frac{ВА}{ДА} \cdot 100 \%,$$

де $K_{в.а}$ – коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і доходних активів банку, %; $ВА$ – сума високоліквідних активів, тис. грн.; $ДА$ – сума доходних активів банку, тис. грн.

3. Розрахунок і аналіз коефіцієнта ліквідності. Для отримання узагальненої оцінки ліквідності активів банку визначається коефіцієнт ліквідності (K_L) активів за формулою [4]

$$K_L = \frac{A_L}{A},$$

де K_L – коефіцієнт ліквідності; A_L – активи, зважені за ступенем ліквідності, тис. грн.; A – загальний обсяг активів банку, тис. грн.

Проте цей коефіцієнт може бути розрахований за умови розроблення критеріїв ліквідності кожного виду активів банку. За основу зважування активів за станом ліквідності можна взяти методику розрахунку загального коефіцієнта ліквідності (хоча під час оцінювання ліквідності окремих видів активів не вповні враховано ступінь ліквідності окремих з них).

4. Розрахунок обов'язкових нормативів ліквідності: нормативу миттєвої, нормативу поточної та короткострокової ліквідності.

II. Аналіз і оцінка активів банку з погляду їхньої відповідності вимогам доходності та прибутковості. Даний аналіз є найважливішим напрямком аналізу якості управління активами банку, оскільки ефективний стан активів (з позиції реальної «віддачі») забезпечує одержання банком необхідних доходів і прибутку, що, у свою чергу, є основною метою його діяльності.

Прибутковість активів характеризує вміння банку розпоряджатися своїми ресурсами з погляду розміру доходів, одержуваних від їхнього використання. Виходячи із цього, аналіз банку з погляду їхньої відповідності вимогам прибутковості дозволяє:

– виділити ті групи активів, що використовуються банком найбільше ефективно;

– урахувати ризик розміщення коштів (а, отже, і можливі збитки);

– розробити заходи по забезпеченню доходності та прибутковості активів.

Етапи аналізу активів (з погляду їхньої доходності та прибутковості) можна представити в такий спосіб:

1. Угрупування активів банку на доходні і недоходні.

Традиційно угруповання активів банку припускає розподіл всіх активів на дві групи:

До доходних активів або, так званих «працюючих» активів відносяться:

– портфель цінних паперів;

– надані міжбанківські кредити і розміщені депозити в інших банках;

– кредити та заборгованість клієнтів;

– інвестиції в асоційовані і дочірні компанії;

– інвестиційна нерухомість і ін.

2. Визначення питомої ваги доходних і недоходних активів в загальному обсязі активів банку. Міжнародна практика вважає, що цей коефіцієнт має бути не менше 93 %. Збільшення частки не доходних активів банку більше як на 7 % може призвести банк до банкрутства. Ураховуючи специфіку розвитку українських банків середнє значення цього коефіцієнта коливається в межах 70–80 %.

3. Розрахунок коефіцієнтів доходності та прибутковості активів банку.

Коефіцієнт доходності активів банку ($K_{Д.А.}$), якій розраховується шляхом ділення за формулою

$$K_{Д.А.} = \frac{Д}{\bar{A}},$$

де $K_{Д.А.}$ – коефіцієнт доходності активів; $Д$ – доходи, отримані банком за період, тис. грн.; \bar{A} – середній обсяг активів банку за період, тис. грн.

Даний показник характеризує середній рівень доходності активних операцій банку. Збільшення даного показника не завжди є свідченням підвищення ефек-

тивності, тобто прибутковості активних операцій банку. Тільки в тому разі, якщо доходи банку збільшуються більш високими темпами ніж відбувається зростання витрат банку, це приводить до підвищення прибутковості.

Коефіцієнт прибутковості активів банку розраховується за формулою

$$K_{п.а.} = \frac{П}{А},$$

де $K_{п.а.}$ – коефіцієнт прибутковості активів; $П$ – прибуток, отриманий банком за період, тис. грн.; $А$ – середній обсяг активів банку за період, тис. грн.

Цей коефіцієнт показує, скільки прибутку приходиться на одну гривню активів банку. Саме збільшення цього показника завжди є свідченням підвищення ефективності активних операцій банку.

III. Аналіз і оцінка активів банку з погляду їхньої ризиковості.

Важливим напрямком аналізу якості активів банку є оцінка ступеня їхньої ризикованості.

Аналіз активів за ступенем ризику здійснюється в двох напрямках:

– для активів у цілому;

– окремо для кожного виду активів, що належать до складу доходних активів (аналіз ризикованості вкладень по основних інструментах: кредитна діяльність, вкладення в цінні папери, валютні операції та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оцінка ризику всіх активів банку, в загальному виді, може здійснюватися в наступному порядку:

1. Визначення величини активів банку з урахуванням їхнього ризику.

У цьому випадку для визначення величини активів, зважених по ступені ризику, можуть використатися 2 типи угруповань:

1) «нормативне» угруповання. Дане угруповання проводиться відповідно до Інструкції Про порядок регулювання діяльності банків в Україні (Постанова НБУ № 368 від 28.08.2001 р.).

Згідно даного угруповання всі кредити, що надані суб'єктам господарювання, а також кредити, які надані фізичним особам, тобто весь кредитний портфель, відносяться до V групи активів, тобто до активів із 100 відсотковим ступенем ризику. На нашу думку, такий підхід не повною мірою відповідає об'єктивній оцінці якості активів за ступенем ризику. Якість кредитного портфеля окремих банків дуже різниться. Враховуючи те, що частка кредитного портфеля по деяким банкам займає більше 80 %, то можна стверджувати, що якість кредитного портфеля значною мірою впливає на якість активів загалом. І не враховувати якість кредитного портфеля банку при оцінці якості активів банку, вважаємо, не доцільно. Тому при оцінці якості активів банку з позиції ризику, можуть бути використані аналітичні угруповання, а також авторські підходи до угруповань активів.

2) «аналітичні» угруповання, а також авторські підходи до угруповань активів (вони розробляються аналітиками самостійно з урахуванням економічного змісту операції конкретного банку).

Усі аналітичні угруповання базуються на наступній схемі розрахунку величини активів за ступенем ризику:

– поділ активів і їхнє об'єднання згідно встановлених груп ризику;

– оцінка ризикованості активів усередині кожної групи з погляду їхньої структури й динаміки;

– присвоєння коефіцієнта ризику активам по групах і розрахунок по всіх групах величини активів банку з урахуванням коефіцієнта ризику (коефіцієнт ризику може встановлюватися експертним шляхом, або самим аналітиком);

– остаточний розрахунок загальної величини активів банку, зваженої з урахуванням ризику:

2. Визначення абсолютного й відносного приросту (або зниження) за розглянутий період активів, зважених з урахуванням ризику; виявлення й оцінка факторів, що впливають на зміну обсягу даних активів.
3. Розрахунок коефіцієнта ризику активів

$$K_{P.A} = \frac{A_P}{A},$$

де $K_{P.A}$ – коефіцієнт ризику активів; $A_{Л}$ – активи, зважені за ступенем ризику, тис. грн.; A – загальний обсяг активів банку, тис. грн.

Даний показник характеризує якість активів банку з позиції їхньої ризикованості. Додатково можна зробити оцінку динаміки даного показника за кілька звітних періодів. При цьому його ріст у динаміці свідчить про погіршення якості активів банку з позиції ризику.

Таким чином, використовуючи наведену методику аналізу банківських активів, можна отримати як кількісну, так і якісну характеристику активів банку.

Бібліографічні посилання

1. Устинко О. Рекапіталізувати потрібно слабкі, але системні банки [Електронний ресурс] / О. Устинко. – Режим доступу: www.intermedia.org.ua/news/info/75948
2. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка : учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Л. Г. Батракова. – М., 2005. – 368 с.
3. Сорокина И. Комплексный анализ активов коммерческого банка [Електронний ресурс] / И. Сорокина. – Режим доступу: <http://bankir.ru/technology/article/2436601>
4. Аналіз банківської діяльності : підручник / [А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко [та ін.], за ред. А. М. Герасимовича. – К., 2004. – 599 с.
5. www.banknews.com.ua/5225.html [Електронний ресурс].
6. Отчет Группы по работе со слабыми банками [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikCBR/2002/vestnikcbr09082002/vestnikcbr09082002010.htm>. – Базель: Банк международных расчетов, 2002.
7. Карп М. В. Налоговый менеджмент : учебник для вузов / М. В. Карп. – М., 2001. – 477 с.

Надійшла до редколегії 18.05.10